

Чарікова І.В.
Національна академія
служби безпеки України

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТА ЛІНГВІСТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ПОДЯКИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Сучасний етап розвитку міжнародних контактів та міжкультурних зв'язків усе більше підкреслюють правомірність та необхідність вивчення культурних мовних традицій, адже будь-який інформаційний обмін у міжкультурній комунікації є майже неможливим без розуміння мінімального культурного змісту, що міститься чи то в словах, чи то в тому, як вони сказані, чи в супутніх невербальних сигналах. Під час процесу рецепції інформація фільтрується іншою культурою відповідно до усталених комунікативних та соціокультурних контекстів, стратегій, шаблонів та значень, через скрупульозне вивчення яких ми наближаємося до розуміння національної спадщини країни, мову якої вивчаємо.

Мовні форми та їх функціонування відображають людську взаємодію, поведінку та спосіб мислення. Саме тому стратегічне використання інформації про комунікативно спрямовані орієнтації культур відкриває шлях до ефективної взаємодії, до вміння уникати непорозуміння між комунікантами.

Висловлювання-подяки становлять важливу складову концепту *ввічливості* кожної нації. Поняття *ввічливості* є метапрагматичним і визначається у сучасній лінгвістичній парадигмі як невід'ємний компонент таких конвенціоналізованих актів, як подяка, привітання, комплімент та вибачення [1; 3; 8; 10; 11; 13]. Ввічливість регулює взаємовідносини, включаючи й комунікативну поведінку. А.Вежбицька стверджує, що мовленнєві акти та мовленнєву поведінку неможливо зрозуміти без посилання на культурні цінності й орієнтації [18].

Вживання висловлювань-подяки зумовлюється двома факторами: дотриманням норм ввічливості та почуттям вдячності. Утім, те, що вважається нормою ввічливості в Єгипетській та Індійській культурах, є неввічливим і навіть образливим у культурах країн Західної Європи. За теорією П. Брауна та С. Левінсона [12, 13], індивідуалістична орієнтація поняття *ввічливості* суперечить культурним мовленнєвим нормам у країнах, що не належать до англо-американської спільноти, де це поняття здебільшого передбачає визначення місця комунікантів у соціальній ієрархії [14; 15].

Прикладом невідповідності соціопрагматичних норм поведінки в суспільстві слугує різна комунікативна поведінка в ситуації висловлення подяки носіями української та англійської мов.

Як в українській, так і в англійській культурах подяка, щира чи формальна, як правило, висловлюється у відповідь на певну послугу. Англійці у відповідь на подяку промовляють одну з фраз, що формально виражає ввічливу реакцію на подяку (*You're welcome/ I was glad to help you/ It was my pleasure/ No problem/ Sure etc.*) і вважається нормою ввічливої поведінки в даній комунікативній ситуації. В українській мові реактивне "будь-ласка" в аналогічній ситуації, еквівалентне англійському "You're welcome", є найменш прийнятним у відповідь на "Дякую". Частіше використовуються фрази на зразок "Та нічого/ Немає за що". У багатьох випадках достатньо просто посміхнутися або кивнути головою, так як вербальна реакція в українській культурі імплікує автоматичне визнання того, що здійснена дія (послуга) заслуговує на подяку, тимчасом як в основі ввічливої комунікативної поведінки лежить необхідність усіма засобами зменшити свої заслуги.

В англійській мові культурні імплікації відмінні, і вербальна реакція на подяку може бути інтерпретована так: “Я радий, що зробив вам щось приємне, щось таке, що заслуговує на вашу подяку”. При цьому загальна стратегія ввічливої поведінки в ситуації висловлення подяки аналогічна українській – зменшити цінність здійсненої послуги.

Перенесення комунікативної поведінки з однієї культури в іншу призводить до того, що англійці вважають українців дещо грубими і не дуже ввічливими (проте щирими й відкритими) людьми, а українці, що мали нагоду відвідати Великобританію, часто говорять про те, що англійці змушують їх почувати себе зобов’язаними буквально у всьому – за дрібну послугу і навіть за те, що вони просто виконують свої службові обов’язки.

Коли зустрічаються представники різних культур, які не ознайомлені з мовленнєвими традиціями інших країн, може виникнути ситуація неадекватної оцінки ситуації і, як наслідок, невірна реакція на репліку-чи-вчинок-стимул. В одній культурі подяка сприймається як соціальна норма, а в іншій вона є недоречною.

П. Браун та С. Левінсон розробили теорію позитивної та негативної ввічливості. Стратегії позитивної ввічливості встановлюють близькі стосунки між мовцем та слухачем шляхом підтвердження спільної теми розмови або через підкреслення та звертання до чеснот слухача, очікуючи від останнього на тісну співпрацю. Стратегії ж негативної ввічливості, навпаки, відображають бажання дотримуватися соціальної дистанції, забезпечення безперешкодної свободи дії як слухача, так і мовця, співпраця з боку слухача, таким чином, не передбачається.

Для подяки позитивно-орієнтована тенденція може бути інтерпретована як така, що має за кінцеву мету підвищення позитивної оцінки слухача та задоволення внутрішньої потреби мовця висловити вдячність. Наприклад:

If you'll come up to the kitchen I'll get you a glass of water.

Good. Thank you (Richards, 79).

Негативно-орієнтований підхід міг би бути описаний як такий, що має за результат велике бажання слухача особисто відповідати за розвиток подій, акцентуючи на відмові від пропозиції. При цьому має місце формування комунікативного бар’єру між співрозмовниками. Наприклад:

No, I don't want a damn thing from you. Nothing. If you want to see the boy, fine. If you don't fine.

I don't care.

I can manage myself. Thank you very much (Powers, 164).

Подяка належить до мовленнєвих актів, ввічливість яких має позитивний характер. Мовленнєві акти подяки є інгерентно ввічливими, тобто спеціалізуються на висловленні значення, в основі якого лежить позитивна оцінка адресата. За своєю природою це акти, які підсилюють позитивне “обличчя” комунікантів.

Мовленнєві акти подяки виникають в таких соціокультурних ситуаціях комунікації:

- коли чиясь поведінка або дії призводять до того, що співрозмовник починає відчувати бажання тактовно, великодушно, схвально та із симпатією погодитися, що вищезазначені дії заслуговують на подяку;

- або коли такі дії та поведінка мають намір відбутися.

Отже, спрацьовує принцип ввічливості, що є основним регулятором відносин між “я” та “іншими”.

Класична теорія мовленнєвих актів [16] маркувала подяки як експресиви, тобто висловлювання, що передають різноманітні психологічні стани, викликані умовою щирості щодо комунікативної дійсності. Остання визначається як пропозиційний зміст

висловлювання.

Висловлювання-подяки мають основний стимул – це почуття вдячності, яке належить до основних людських емоцій [2, 52]. Його основні чуттєві компоненти – позитивні. Якщо мовець (той, хто дякує) відчуває внутрішнє почуття вдячності й відчуває себе від цього ніяково, його незручний психологічний стан скерує його до вербальної дії, яка має задовольнити слухача.

Якщо говорити про мовні моделі, або “мовні стратегії” [17], то існують, з одного боку, стереотипні вирази, або висловлювання-подяки, що стилізувалися в мові і стали основними компонентами даного мовленнєвого акту, а, з іншого, існує безліч можливих виразів, які своїм пропозиційним змістом виражають поняття, що асоціюються з мовленнєвим актом подяки і не вживаються додатково або замість стереотипного виразу.

У своєму довіднику формул мовленнєвого етикету Н. І. Формановська пропонує такий перелік мовленнєвих формул подяки: найуживаніші нейтральні форми подяки з дієсловом “*to thank*”, звороти з прикметником “*вдячний*”, вирази посиленої вдячності, емоційно-експресивні вирази вдячності, звороти з прикметником “*зобов’язаний*”, що забарвлені стилістичною офіційністю, висловлювання з відтінком зобов’язання, вираження подяки за майбутню послугу разом з проханням. Продовженням подяки може бути висловлення компліменту за послуги, а також запевнення в своїх обов’язках у відповідь [9].

Спираючись на здобуті дослідниками результати в цій сфері, пропонуємо такі структурно-семантичні типи мовленнєвих формул подяки, в яких ступінь поширення синтаксичної структури відображений як такий, що зростає:

1) перформативні мовленнєві акти подяки з дієсловом “*to thank*”. Наприклад: *Thank you, officer, you may leave. Thanks, I repeat, to science*, а також ці ж структури, що підлягають номіналізації на зразок: *Au revoir and many thanks. Thanks a lot, Jim*;

2) мовленнєві акти, що не включають перформативне дієслово “*to thank*”: *Mr. Wrinfild, did Mr. Pilgrim tell you that we’d be grateful if you would take along two additional people when you go abroad? Much obliged to you for the favour*;

3) більш поширені структури з “*to thank, to be grateful, to be obliged*” (як правило, тут вказується об’єкт подяки): *I’m grateful for your good opinion. Thank you, gentlemen, for your time and patience and above all for your cooperation*;

4) короткі форми подяки, підкріплені поясненням причини вдячності, або назвою об’єкту подяки в наступному мовленнєвому акті (синтаксична структура складного речення або комбінація з декількох речень): *Thank you. This is an honour. Thanks. This was the best we could do*. Мовленнєві акти, що йдуть за мовленнєвим актом подяки, містять розповсюджені позитивно оцінні марковані комбінації: *Thank you. It was invigorating to be on land again. Thank you gentlemen. It was fascinating concert*;

5) мовленнєві акти подяки, яким передують пояснення причини або вказівка на об’єкт подяки: *It was the best thing to play. Thanks a lot*.

Ще однією синтаксичною особливістю мовленнєвого акту подяки є перерваність синтаксичної структури, яка передається на письмі трьома крапками, та викликана, на наш погляд, високим ступенем емоційної напруги: *Thank you...I think I lost the ability to speak as I was holding back tears*.

Як показують результати проведеного дослідження, мовленнєві акти подяки можуть бути представлені синтаксичними структурами, що не містять слів із семою подяки. Іntenція подяки в таких випадках виводиться з контексту: *It was so nice of you to come and see me*.

Слід зазначити, що розглянуті нами структурно-синтаксичні характеристики

мовленнєвого акту подяки взаємозалежні від прагматичних умов їх реалізації. Подяка, як й інші стандартизовані формули мовленнєвого етикету, достатньою мірою підлягають впливу прагматичних факторів. Домінуючим, на наш погляд, фактором для мовленнєвого акту подяки є характер ситуації. Існує ціла низка типових, стандартних ситуацій, що вимагають від мовця вираження подяки. В таких випадках очікування на подяку з боку слухача є настільки сильним, що невикористання формули подяки може призвести до комунікативної невдачі, переривання спілкування або може свідчити про мовленнєву некомпетенцію мовця.

Стандартизовані, формальні акти подяки виникають тоді, коли особиста зацікавленість та емоції мовця проявляються найменше. А ставлення мовця є достатньо важливим фактором, що впливає на лексико-семантичне наповнення подяки. Чим сильніше почуття вдячності, тим ширший вибір мовних формул (засобів), що використовуються для вираження бажання подякувати і, таким чином, сильніша емоційна насиченість висловлювання. Вираження емоцій співвідноситься з лексико-синтаксичним наповненням висловлювання і реалізується як на лексико-семантичному, так і на просодичному рівнях. Подяка є більш емоційною, якщо здійснена допомога (послуга, подарунок і т.ін.) досить важлива для слухача, якщо мовець відчуває себе достатньою мірою зобов'язаним (все це здійснюється за допомогою різноманітних мовних формул). Наприклад:

1) емоційно-нейтральна подяка:

- *If only I'd `ave known her name before, mayby I could have helped her. Poor kid...*

- *Thank you, Mr. Lambert* (Dickens, 82);

2) емоційно забарвлена подяка:

- *How'd you like to go to Istoke Park and hear the band, eh?*

- *Thank you very much, Uncle John. I'd love to go* (Dickens, 76);

3) емоційно експресивна подяка:

- *Here's your book.*

- *Thanks a million. Sorry I need it back in such a rush* (Richards, 89).

Просодичне варіювання емоційних різновидів висловлювань подяки залежить від психологічного типу мовця. Л. Маланова стверджує [5], що інтонація холерика більш ілюстративна при дослідженні емоційної експресивності в мовленні, ніж інтонація інертного флегматика. Вона зауважує, що інтонація людей, які підлягають під категорію більш “рухливих, спритних” психологічних типів, характеризується вищими показниками емоційної презентації, тривалості пауз, динамічним та високочастотним діапазоном, а також більш швидким темпом мовлення. Мовці, яких можна віднести до “повільних, інертних” психологічних типів, проявляють у своєму мовленні такі особливості: емоційно-експресивну стриманість, артикуляційну повільність, знижені показники динамічного та високочастотного діапазонів, а також мелодичну монотонність.

Як висновок варто підкреслити, що вміння та розуміння вживання правильних формул та варіантів висловлювань подяки є достатньо складним та важливим аспектом питання комунікативної компетенції. Вчасне та коректне висловлення вдячності – це важливий компонент ввічливості в багатьох мовних спільнотах. Подяку можна охарактеризувати як таку, що адресована на слухача стратегія позитивної ввічливості. Мовець, оцінюючи здійснену слухачем дію, як приємну та корисну для нього, відчуває обов'язок виразити свої позитивні емоції (почуття задоволення, радості) шляхом висловлення вдячності.

Використана література:

1. Багмут А.П., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Интонация как засіб мовної комунікації. – К.: Наукова думка, 1984. – 243 с.
2. Изард К. Эмоции человека. – М.: МГУ.
3. Кочерган М.П. Стан і перспективи сучасного мовознавства // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 2003. – Т.6, № 1. – С. 5-19.
4. Левицкий А.Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка. Дис. ...д-ра филол. наук: - Киев. – 1998.
5. Маланова Л.Ф. Интонация речи и некоторые типологические особенности высшей нервной деятельности // Экспериментальная фонетика и психология речи. – М.: МГУ, 1960.
6. Полюжин М.М. Функціональні і когнітивні аспекти словотворення в сучасній англійській мові. – Ужгород.: Закарпаття, 1999.
7. Ребрій О.В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові (структурно-функціональний аналіз): Авт. ...канд. філол. наук. – Харків, 1997.
8. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – 6-е изд. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
9. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. – М.: высшая школа, 1989. – 160 с.
10. Черкасс І.А. Функціонально-семантичний аспект одиниць речевого етикета // Личность, речь и юридическая практика. – Межвуз. Сб. науч. тр. – Ростов н/Д.: Донск. юр. ин-т, 2001. – Вып. 4. – С. 179-181.
11. Brown P., Levinson S.C. Social Structure, Groups and Interaction // Social Markers in Speech. – Cambridge: Cambridge University Press, 1978. – P. 291-347.
12. Brown P. Levinson S.C. politeness: Some Universals in Language. Cambridge: Cambridge University Press. – 1987.
13. Jenkins J. –The Phonology of English as an International Language. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 258 p.
14. Mao L.R. Beyond politeness theory: “Face” revised and renewed // Journal of Pragmatics. – № 21. – 1994.
15. Matsumoto Y. Reexamination of the universalities of face: Politeness phenomena in Japanese // journal of Pragmatics. – № 21. – 1994.
16. Searle J.R. A Classification of Illocutionary Acts // Language in Society. – Vol. 8. – № 1.
17. Spolsky B. The Structure of Conversation // Sociolinguistics. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
18. Wierzbicka A. Different Cultures, Different languages, Different Speech Acts // Journal of Pragmatics. – № 9. – P. 145-178.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Dickens M. The Heart of London. – Penguin Books. – 1977.
2. Powers J.D. A Losing Game // Counterparts. Classics and Contemporary American Short Stories. – A Fawcett Premier Book. – 1988.
3. Richards J.C. New Interchange English for International Communication. – Cambridge: Cambridge Univ. Press.